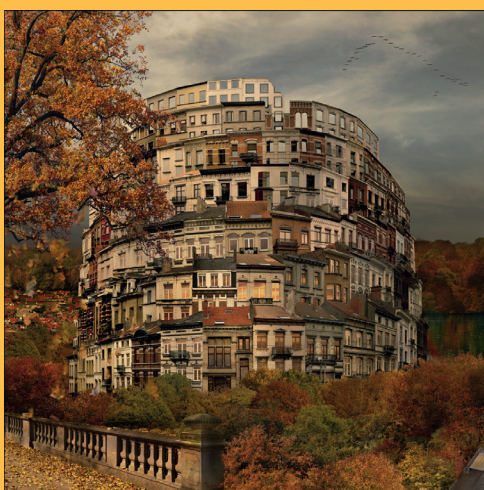

1.1 Carme Pigem, *La Lira Theater Public Open Space* (2011).

1.2 Onbekend, *New Babylon* (z.j.).

1.3 Eric de Ville, *Toren der vier seizoenen, de herfst* (2012).

1.4 Neutelings en Riedijk Architecten, *Gemeentehuis Deventer* (2016).

1.5 Zaha Hadid, *Ontwerp Al-Wakrah Stadion WK Voetbal Qatar 2022* (ontwerp 2013).

1.6 Umberto Boccioni, *De straat komt het huis binnen* (1911).

1.7 Charles Moore, *Piazza d'Italia* (1978).

HOOFDSTUK 1

DE STAD

1.8 Kraaijvanger, *Stadskantoor Venlo* (2017).

1.9 Onbekend, *Vogels in bomen*, muurschildering, Barcelona (z.j.).

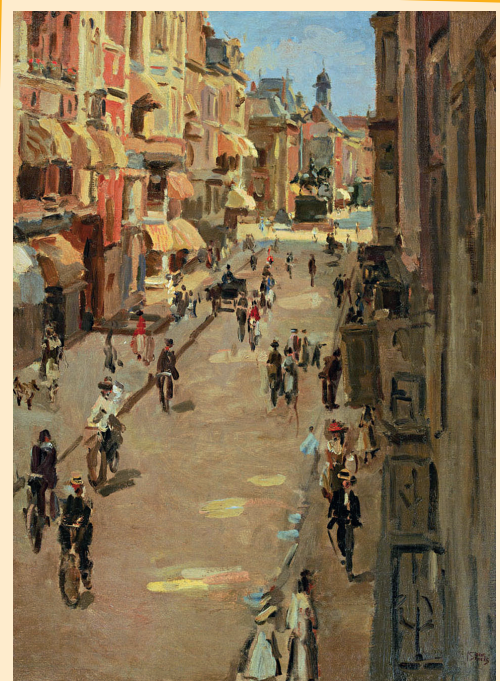
1.10 Christo, *De poorten* (2005).

1.11 Jean Dubuffet, *Emaillen tuin* (1973).

1.12 Giorgio de Chirico, *Piazza d'Italia* (ca. 1956).

1.13 Isaac Israëls, *Noordeinde Den Haag* (1917).

→ DE STAD

- architectuur
- chaos
- classicisme
- constructie
- criminaliteit
- de nieuwe stad, wijk
- drugs
- drukte
- graffiti
- haven
- industrie
- lichtreclames
- markt
- middeleeuwse stad
- museum
- muurschilderingen
- metro
- ondergrondse stad
- park
- perspectief
- recreatie
- ruïne
- skyline
- stadhuis
- standbeelden
- stedelijk icoon
- stratenplan
- stadpoort
- stations
- uitgaansleven
- verboden stad
- verkeer, vervoer
- wolkenkrabbers

HOOFDSTUK 1 → DE STAD

1. Inleiding

Dit thema heeft als titel *De stad*. Steden zijn een grote bron van inspiratie voor heel veel mensen, met name voor schrijvers, kunstenaars, ontwerpers en architecten. De trefwoorden hierboven kun je gebruiken als start of invalshoek voor je eigen invulling van het thema. Ze vormen het beginpunt van een **mindmap** en **sfeerblad (moodboard)**.

Na deze inleiding volgen drie deelthema's met een uitwerking over de stad. Het gaat om:

- Beelden en tekens in de stad
- Groen in de stad
- Bouwen in de stad

Het zijn slechts voorbeelden; er is veel meer mogelijk. Die mogelijkheden kun je zelf ontdekken en uitwerken.

◆ Oude en nieuwe steden

Sinds 2013 wonen er wereldwijd meer mensen in steden, dan op het platteland. Steeds meer mensen trekken dus naar de steden, die uitgroeien tot metropolen. De stad biedt vanouds veel mogelijkheden op ontwikkeling en welvaart. Haar burgers willen vooruit. Er zijn allerlei voorzieningen, zoals theaters, bedrijven, winkels en mooie gebouwen. De stad is een schuilplek en marktplaats. De aantrekkingskracht van de stad heeft ook een keerzijde. De lucht is niet erg gezond en er is veel lawaai. De stad kan angst oproepen en niet iedereen is er gelukkig. Waaraan denk jij bij het woord 'stad'?

1.14 Pieter Bruegel de Oude, *De toren van Babel* (1563).

◆ De verbeelding van de stad

De stad spreekt in elk geval bij veel kunstenaars tot de verbeelding. Vanaf ca. 1500 zie je stadsgezichten in de achtergrond van **schilderijen** en wordt het een zelfstandig thema in de schilderkunst.

◆ De toren van Babel

Een van de eerste stadsgezichten is de *Toren van Babel* (afb. 1.14) van de Vlaamse schilder Pieter Bruegel de Oude. Of is het een **landschap**? Bruegel schilderde dit tafereel **naar de fantasie**. Er is enorm veel te zien op dit schilderij. Als je de toren vergelijkt met de stad erachter dan valt zijn geweldige **formaat** op: de toren is een stad op zichzelf. Ze heeft de **vorm** van een spiraal, die naar boven toe steeds smaller wordt. Je vraagt je af of de fundering wel goed is: de bogen en steunberen moeten de druk van het gebouw opvangen. Je kunt ook mooi de inwendige **structuur** van de toren zien. In de tijd van Bruegel werd **ambachtelijk** gebouwd. Dat zie je ook op de voorgrond. Terwijl daar iets bijzonders aan de hand is, is de toren het belangrijkste **aandachtspunt**.

1.15 Anoniem, *De ideale stad* (ca. 1480).

◆ De ideale stad

Hoe ziet de ideale stad eruit? Veel geleerden, kunstenaars en bestuurders hebben daarover nagedacht. Er zijn talloze ontwerpen gemaakt en boeken over geschreven.

◆ Liefde voor de stad

Een van de beroemdste stadsgezichten is *Gezicht op Delft* uit 1659 (afb. 1.16). Johannes Vermeer heeft het **naar de waarneming** geschilderd. Elk gebouw lijkt wel steen voor steen geschilderd, zo precies en **realistisch** is alles weergegeven. Bijzonder is de **licht- en schaduwwerking** op een typische Hollandse zomerdag, waarbij de zon op sommige plekken fel door de wolken breekt.

1.16 Johannes Vermeer, *Gezicht op Delft* (1659).

◆ Nieuwe kansen

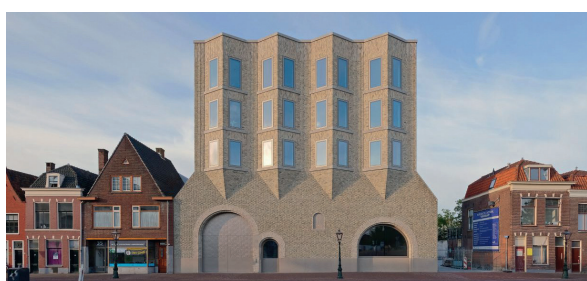
We leven in een tijd waarin er veel verandert in steden. Enerzijds is de ruimte schaars en is er behoefte aan nieuwe woningen en werkplekken, anderzijds staan veel fabrieken, bedrijfshallen, pakhuizen, kantoren en winkels leeg. Hier en daar zie je bijvoorbeeld dat kerken een herbestemming krijgen. Een ander voorbeeld is het verval van de oude havengebieden. Dit komt doordat veel van de oorspronkelijke havenactiviteiten zijn verdwenen. In Rotterdam, Amsterdam en Antwerpen probeert men dat proces om te buigen door de havengebieden een nieuwe bestemming te geven. Zo werd het leegstaande kantoor van de Holland-Amerika Lijn in Rotterdam (afb. 1.17) **gerenoveerd** en kreeg het een nieuwe **functie**: een hotel-restaurant. De nieuwe naam 'Hotel New York' **verwijst** nog naar de activiteiten van de verdwenen onderneming.

1.17 Muller, e.a., *Kantoor HAL, Hotel New York* (1917).

◆ Bouwen in een oude stad

Nieuwe gebouwen ontwerpen in een oude stad is altijd een uitdaging. Hoe zorg je dat het aansluit bij de bestaande omgeving, maar wel aan de eisen van de huidige **tijdsgeest** voldoet? Met de nieuw-

1.18 Happel Cornelisse Verhoeven, *Achterzijde nieuwbouw Lakenhal Leiden* (2018).

bouw van het museum De Lakenhal is dat goed gelukt. De oude gebouwdelen zijn teruggebracht naar hun oorspronkelijke staat en worden verbonden met elkaar door de nieuwbouw.

1.19 Banksy, *Maid* (variatie op 'onder het tapijt vegen') (z.j.).

1.20 Banksy, 'No Future' ballonmeisje (z.j.).

HOOFDSTUK 1 → DE STAD

2. Beelden en tekens in de stad

◆ Graffiti van Banksy

Of je het mooi vindt of niet: **graffiti** is een onderdeel van tekens en beelden in de stad.

Voor Banksy is graffiti een middel om zijn boodschap te verbeelden. Niemand schijnt zeker te weten wie deze Banksy is, maar zijn werk duikt over de hele wereld op. Zijn werk is humoristisch, maar ook **somber** en vaak politiek van aard.

Voor *Maid* (afb. 1.19) heeft Banksy eerst een deel van de oude muur met witte **verf** bewerkt. Daarna is de graffiti met de 'Maid' aangebracht met **sjablonen**. Het zwarte deel van de **voorstelling** heeft hij in zijn sjablonen uitgespaard. Zo contrasteert de **tekening** maximaal met de witte achtergrond. De **plasticiteit** van de plooien van het gordijn dat de 'Maid' omhooghoudt, heeft Banksy versterkt met grijze tinten. De bakstenen muur die achter het 'tapijt' zichtbaar is, maakt het beeld **vervreemdend**.

De betekenis van de *No Future* graffiti (afb. 1.20) is schrijnend: er is geen toekomst voor dit treurig kijkende kind. Waarschijnlijk was de rode kreet er eerder en heeft Banksy het meisje erbij bedacht en uitgevoerd. Het is een sjabloontekening. Het opvallende **primaire** rood is de enige kleur.

◆ Graffiti: KBTR's everywhere

"Ja, wat nou!?" zie je de kabouter op deze graffiti (afb. 1.21) schreeuwen. De Utrechtse kabouter of KBTR is een bekende figuur op muren in Utrecht, maar ook in andere plaatsen. Je herkent hem

1.21 KBTR, *De Utrechtse kabouter op een klimwand met graffiti* (z.j.).

1.22 KBTR, *Fietstunnelagent die een bon schrijft* (z.j.).

gemakkelijk door zijn opvallende vorm- en **kleur**-aspecten. Net als bij Banksy schijnt niemand de maker te kennen.

De KBTR is **gestileerd** en heeft meestal een rode puntmuts op. De **zeggingskracht** van de KBTR is **agressief**. Maar het werk heeft ook **vrolijke**

kenmerken. De KBTR kan allerlei gedaantes aannemen. Die zijn afhankelijk van een actie of de **maatschappelijke** of actuele stadse **onderwerpen**. De kabouter past zich aan het onderwerp aan; zoals bij de graffiti van de *Fietstunnelagent die een bon schrijft* (afb. 1.22). Altijd zit er een boodschap of een **verhaal** achter de *pieces* van de KBTR. Goed kijken is dan het motto. Er zijn zelfs mensen die de kabouter aan huis willen hebben. Op aanvraag dan maar!

◆ Streetart

Graffiti is over komen waaien vanuit Amerika. Daar begonnen graffitikunstenaars met plaatsen van tags, signs en pieces op muren en treinstellen. Dat moest snel, omdat het illegaal is. Vandaar ook dat het soms meer op bekladden lijkt. Treinen, winkelrolluiken en blinde muren kunnen de beeld dragers van graffiti zijn. Die beschilderingen verfraaien niet alleen het uiterlijk, ze hebben ook een beschermende functie. Graffitikunstenaars respecteren namelijk elkaars werk: over bestaand werk wordt niet gespoten of gestift. Het werk op rolluiken is vaak plastischer dan de gebruikelijke graffiti. De plasticiteit is verkregen door licht- en schaduwwerking. Ook is de vormgeving veel realistischer dan van bijvoorbeeld KBTR op de vorige pagina.

Wegverzakking (afb. 1.24) kun je eigenlijk alleen vanuit het **standpunt** van de fotograaf goed bekijken. Alleen dan komt de **dieptewerking** goed tot zijn recht.

◆ Gezichtsbedrog

Muren worden ook beschilderd met bijna superrealistische voorstellingen. *Le Pot Beaujolais* (afb. 1.25) is een **traditionele** muurschildering en geeft het beeld van een kroegje met een bakker in de deuropening. Door **lijnperspectief** van de **houten** gevel en **atmosferisch perspectief** van het **interieur** heeft de kunstenaar een sterke **ruimte-suggestie** opgeroepen. Je zal maar per ongeluk zó het café inlopen. De dieptewerking wordt ook versterkt door het effect van **groot voor - klein achter** en door **overlappingsen**. De **nét echte** of realistische verbeelding werkt ook vervreemdend.

◆ Graffiti als protestkunst

Vaak wordt graffitikunst gebruikt om te protesteren of om de discussie uit te lokken. *Het North West Walls street art project* is hier een voorbeeld

1.23 JanisDeMan, *Boekenkast* (2019).

1.24 Onbekend, *Wegverzakking* (2012).

1.25 Onbekend, *Le Pot Beaujolais*, Lyon (2010).

1.26 Roa, *North West Walls street art project* (2014).

van. Een toren van op elkaar gestapelde zeecontainers is beschilderd met dertien dieren in gevangenschap. Het dient als een klokkenluider voor de handel in exotische dieren.